

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

СІЛКОВА АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 343.28/.29 : 343.845] -053.6

**ЗВІЛЬНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ВІД ПОКАРАННЯ
ТА ЙОГО ВІДБУВАННЯ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України

Шакун Василь Іванович,

Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Кузнецов Віталій Володимирович,

Інститут Управління державної охорони України

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри гуманітарних та загально-правових дисциплін

кандидат юридичних наук, доцент

Лісова Неля Валеріївна,

Національна академія прокуратури України,

начальник відділу організації наукової роботи

управління організаційного забезпечення та планування

Захист відбудеться 15 травня 2019 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, Солом'янська пл., 1

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, Солом'янська пл., 1

Автореферат розісланий «15» квітня 2019 р.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

С.Г. Братель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна як демократична, соціальна, правова держава, при виробленні та здійсненні кримінально-правової політики, повинна орієнтуватись на принципи верховенства права, гуманізму, індивідуалізації заходів кримінально-правового характеру, економії репресії. У свою чергу реалізація принципу невідворотності кримінальної відповідальності й покарання повинна зазнавати раціональної модифікації.

Безумовно, суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки злочину, не може залишитись некараним. Проте не кожна особа, яка його вчинила, і не за будь-яких обставин має неодмінно підлягати покаранню. У певних випадках для виправлення особи та запобігання вчиненню нею нових злочинів може бути достатньо лише державного осуду або ж відбуття нею лише частини призначеного покарання. Тому вихідні положення кримінально-правової політики нашої держави мають передбачати, зокрема, пом'якшення кримінальної відповідальності та можливість відмови держави від каральних заходів щодо певних осіб.

З урахуванням психофізіологічних властивостей осіб, котрі вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років, все більшої актуальності в нашій державі набирає такий захід кримінально-правового характеру, як звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. Багаторічна практика існування і застосування цього заходу довела, що наявність перспектив повного або часткового звільнення від покарання та (або) його відбування створює сприятливі умови для прискорення процесу виправлення та досягнення цілей кримінальної відповідальності щодо неповнолітніх засуджених.

Як свідчать статистичні дані Державної судової адміністрації України, рівень так званої рецидивної злочинності неповнолітніх, щодо яких було застосовано різновиди звільнення від покарання та (або) його відбування, за останні три роки є невисоким і стабільним (у 2015 році – 10,7 %, у 2016 році – 11,4 %, у 2017 році – 10,0 %, у 2018 році – 5,6 %)¹. Вказане також було підтверджено результатами проведеного анкетування – лише 7,9 % опитаних неповнолітніх осіб було раніше засуджено за вчинення злочинів.

Цілісне розуміння сутності звільнення від покарання та його відбування в контексті кримінального права та кримінології досліджене у працях таких учених, як: В. І. Арькова, Ю. В. Баулін, Н. Л. Березовська, А. А. Березовський, Р. І. Брящей, В. П. Герасименко, В. В. Голіна, О. П. Горох, О. О. Горшенін, О. М. Джужа, Т. І. Дмитришина, О. О. Дудоров, Ю. І. Ємець, А. П. Закалюк, Д. В. Казначеева, І. І. Карпець, О. О. Книженко, О. М. Костенко, Г. А. Кригер, В. В. Кузнецов, Н. Ю. Максимова, В. О. Меркулова, А. А. Музика, Н. В. Лісова, В. А. Ломако, В. І. Осадчий, Є. О. Письменський, Д. В. Ривман, М. В. Романов, А. В. Савченко, С. В. Сахнюк, В. В. Скибицький, А. Х. Степанюк, В. Я. Тацій, Ю. М. Ткачевський, В. М. Трубников, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, П. Л. Фріс,

¹ Форма 8. Звіт про неповнолітніх засуджених за 2015 рік; за 2016 рік; за 2017 рік: затв. наказом Державної судової адміністрації України від 21.11.2012 р. № 153. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/ (дата звернення: 03.09.2018); Форма 8. Звіт про неповнолітніх засуджених за 2018 рік: затв. наказом Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 р. № 325. URL: https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/ (дата звернення: 03.02.2019).

М. І. Хавронюк, В. В. Черней, В. І. Шакур, С. Д. Шапченко, О. О. Ямкова, С. С. Яценко та ін.

Суттєвий внесок у розв'язання проблем звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування зробили у своїх дисертаціях на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук такі науковці, як: В. М. Бурдін «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні» (2002), О. О. Ямкова «Примусові заходи виховного характеру: правова природа» (2003), Т. О. Гончар «Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України» (2005), О. В. Дащенко «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх» (2009), А. О. Клевцов «Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх за кримінальним законодавством України» (2009), О. О. Северин «Застосування до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаних з позбавленням волі» (2009), О. С. Яцун «Особливості кримінального покарання неповнолітніх» (2009), Є. М. Вечерова «Некаральний кримінально-правовий вплив на неповнолітніх в Україні (кримінологічні засади)» (2010), Л. В. Герасимчук «Звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру» (2013), Ю. В. Єгорова «Умовні види звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України» (2015), Т. І. Пономарьова «Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в Україні та Польщі: порівняльний аналіз» (2016), Т. І. Дмитришина «Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи» (2018), у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Є. С. Назимко «Теоретико-прикладні засади становлення і розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України» (2016) та ін.

Разом із тим окремі питання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування залишились недостатньо дослідженими або недослідженими взагалі. До їх числа, зокрема, належать: комплексний аналіз та систематизація різновидів звільнення від покарання та його відбування, що застосовуються до неповнолітніх за кримінальним правом України, визначення основного кримінально-правового змісту різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, порівняння різновидів звільнення від покарання та його відбування, що застосовуються до неповнолітніх і передбачені кримінальним правом України, з різновидами звільнення від покарання та його відбування, що застосовуються до неповнолітніх в окремих зарубіжних державах.

Розв'язання згаданих проблемних питань з метою вироблення конкретних пропозицій щодо створення ефективної системи заходів кримінально-правового характеру стосовно неповнолітніх злочинців повною мірою зумовлює актуальність проведеного дослідження як для доктрини кримінального права, так і для практики застосування кримінального законодавства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 р. № 2623-III; Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 р., затвердженої

розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1027-р; Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 рр., затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.03.2013 р. № 275 (п. 5.6, 5.8, 5.13, 6.18, 7.16); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (п. 1.2.8, 3.2.4). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 29.10.2015 р. № 20) та включена до Переліку тем дисертаційних досліджень з питань держави і права Національної академії правових наук України (№ 772, 2015 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є розвиток теорії кримінального права щодо звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, вироблення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання відповідної сфери правовідносин та практики його застосування.

Досягнення мети дослідження реалізується шляхом розв’язання таких *задач*:

- визначити історичні витоки досліджуваного заходу кримінально-правового характеру;
- розкрити юридичну природу та кримінально-правовий зміст звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування;
- з’ясувати співвідношення звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування з такими кримінально-правовими явищами, як: кримінальна відповідальність, пом’якшення покарання при його призначенні та звільнення від кримінальної відповідальності;
- дослідити особливості нормативної регламентації окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в кримінальному праві України та окремих зарубіжних держав і здійснити їх систематизацію;
- виокремити особливості компаративістського дослідження звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування;
- визначити кримінально-правовий зміст тих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені кримінальним правом як України, так і окремих іноземних держав;
- з’ясувати особливості кримінально-правового змісту різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені кримінальним правом деяких зарубіжних держав і мають відмінний кримінально-правовий зміст від різновидів звільнення, що передбачені кримінальним правом України;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України про звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування;
- розробити практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення діяльності органів, що здійснюють виконання окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із застосуванням до неповнолітніх заходів кримінально-правового характеру.

Предмет дослідження – звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

Методи дослідження обрано, виходячи з поставленої в роботі мети, з урахуванням об'єкта й предмета дослідження. В основу дисертації покладено *діалектичний* метод дослідження правових явищ (усі розділи дисертації). Спеціальними методами дослідження, що використані в роботі, є: *метод системного аналізу правових норм* – для порівняння норм, що стосуються звільнення від покарання та його відбування в цілому і звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування (підрозділ 1.2); для порівняльного аналізу звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування з такими кримінально-правовими явищами, як кримінальна відповідальність, пом'якшення покарання при його призначенні та звільнення від кримінальної відповідальності (підрозділ 1.3); для проведення систематизації різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування (підрозділ 1.2); *соціологічний* – для вивчення, узагальнення та аналізу матеріалів правозастосовної практики звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, а також результатів анкетувань (підрозділи 2.1–2.4, 3.2); *історико-правовий* – як можливість показати розвиток окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, а також визначити пріоритетні напрями їхнього розвитку в майбутньому (підрозділ 1.1); *компаративістський* – для порівняння різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені кримінальним правом України, з різновидами звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені кримінальним правом окремих зарубіжних держав, що надало можливість внести конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного Кримінального кодексу України (підрозділи 2.1–2.4, 3.1); *статистичний* – для обґрунтування теоретичних положень роботи даними судової статистики та іншої статистичної інформації (підрозділ 3.1).

Емпіричну основу дослідження склали: а) дані вивчення 180 матеріалів кримінальних проваджень (справ) щодо звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що розглянуті вітчизняними судами в період 2012–2018 рр.; б) результати анкетування 100 працівників Прилуцької виховної колонії, а також працівників підрозділів філій Державної установи «Центр пробації» в місті Києві та Київській області, Житомирській, Черкаській та Чернігівській областях; в) результати анкетування 134 засуджених неповнолітніх; г) статистичні та аналітичні дані в період 2015–2018 рр. про стан злочинності неповнолітніх в Україні та заходи кримінально-правового характеру, що до них застосовувалися.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за своїм змістом і структурою дисертація є одним із перших у вітчизняному кримінальному праві комплексним дослідженням звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, а також його компаративістським аналізом. Конкретний внесок дисертанта в наукову розробленість окреслених положень полягає в обґрунтуванні пропозицій та рекомендацій, що містять елементи

наукової новизни й мають теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

– визначені істотні характеристики (ознаки) звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування як окремого субінституту кримінального права України, зокрема: цей захід застосовується до неповнолітньої особи, яка визнана винною в учиненні одного або кількох злочинів обвинувальним вироком суду; усі різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, за винятком помилування, котре здійснюється Президентом України, та індивідуальної амністії, котра можлива шляхом прийняття закону Верховною Радою України, застосовуються виключно судом; перелік підстав, умов та окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, є вичерпний та закріплений в положеннях законодавства України про кримінальну відповідальність; правова суть звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування полягає в «пом'якшенні» кримінальної відповідальності неповнолітньої особи;

– розкрито комплексний характер субінституту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України, встановлені основні типи (варіанти) співвідношення між відповідними нормами інститутів «Звільнення від покарання та його відбування» та «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх», а саме: можливість поширення на неповнолітніх норм щодо так званих «загальних» різновидів звільнення від покарання та його відбування; можливість поширення на неповнолітніх норм щодо «загальних» різновидів звільнення від покарання та його відбування з урахуванням положень, що передбачають певну специфіку цих різновидів саме для неповнолітніх; можливість поширення на неповнолітніх загальних норм інституту звільнення від покарання та його відбування і положень щодо так званих «спеціальних» різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування;

– виокремлено складові субінституту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування: звільнення неповнолітніх від покарання; звільнення від подальшого відбування покарання неповнолітньої особи, яка вже розпочала його відбувати; пом'якшення призначеного покарання та заміна покарання більш м'яким;

– визначено особливості використання компаративістського методу в дослідженні звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, розроблено алгоритм такого дослідження, на підставі чого розглянуто досвід зарубіжних держав щодо регламентації окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування як тих, що схожі за своїм кримінально-правовим змістом на різновиди звільнення, що передбачені кримінальним правом України, так і тих, що істотно відрізняються від них своїм кримінально-правовим змістом;

– розроблено основні напрями щодо вдосконалення вчення і правового регулювання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування (концептуальний, спеціально-юридичний та техніко-юридичний), внесено конкретні пропозиції щодо змін і доповнень відповідних нормативно-правових актів України;

удосконалено:

– орієнтири щодо співвідношення змісту понять «звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування», «звільнення від кримінальної відповідальності», «пом'якшення покарання при його призначенні» та «кримінальна відповідальність»;

– критерії (підстави) систематизації окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, передбачених кримінальним правом України, та проведено таку систематизацію;

дістало подальший розвиток:

– підходи до дослідження історичного досвіду звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. На підставі чого виокремлено та охарактеризовано конкретні історичні періоди розвитку звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України;

– положення про те, що різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є дієвими заходами кримінально-правового характеру, оскільки спрямовані на досягнення цілей запобігання злочинам, виправлення та ресоціалізацію неповнолітніх, як правило, без реального відбування покарання останніми;

– практичні рекомендації, що спрямовані на вдосконалення діяльності органів, що здійснюють виконання окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, зокрема, в частині розроблення алгоритму реалізації працівниками Державної установи «Центр пробації» пробаційної програми для неповнолітніх суб'єктів пробації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації методологічні прийоми, аналітичні матеріали, положення й висновки використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення окремих положень Кримінального кодексу України (КК України) в частині звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 18.07.2018 р. № 04-18/12-1358);

– *правозастосовній діяльності* – з метою вдосконалення діяльності органів, що здійснюють виконання окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування (акт про впровадження Державної установи «Центр пробації» від 03.12.2018 р.);

– *науково-дослідній діяльності* – як підґрунтя для подальшого дослідження теоретичних і прикладних питань щодо звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування (акт про впровадження Національної академії внутрішніх справ від 06.12.2018 р.);

– *освітньому процесі* – під час викладення і вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Загальна частина», «Актуальні питання кримінального права», «Кримінологія», «Профілактика злочинів», «Правозастосовна практика» (акт про впровадження Національної академії внутрішніх справ від 23.11.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження та

практичні висновки оприлюднені у виступах дисертанта під час проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 4 квітня 2014 р.); круглого столу «Issues of Application of English Language in Teaching of Criminal Legal Disciplines» (Kyiv, June 23, 2016); III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства» (м. Харків, 14-15 вересня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації знайшли своє відображення в 9 публікаціях, серед них чотири опубліковано у наукових фахових виданнях України, дві статті – у наукових періодичних виданнях іноземних держав (Республіки Молдова, Республіки Польща), три – тези наукових доповідей, які оприлюднені під час проведення науково-практичних конференцій і круглого столу.

Структура дисертації складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і дев'яти додатків. Повний обсяг дисертації становить 259 сторінок, з яких основний текст – 173 сторінки, список використаних джерел – 22 сторінки (213 найменувань), додатки розміщені на 49 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, окреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; вказано на їхню апробацію; наведено відомості про публікації автора.

Розділ 1 «Вчення про звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в кримінальному праві» структурно складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. «Історико-правові засади дослідження звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування»* проаналізовано існуючі в науці підходи та критерії до періодизації історії розвитку права і законодавства в цілому та кримінального права і законодавства зокрема. Встановлено, що така періодизація може здійснюватись: залежно від історичного типу розвитку держави; на підставі особливостей державно-правової і соціально-економічної системи влади; за критерієм кодифікації законодавства; за критерієм дії джерел кримінального права на території України у різні часи. Запропоновано періодизацію історії розвитку досліджуваного предмета з урахуванням особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх: 1) від найдавніших часів до 1864 р.; 2) період з 1864 по 1921 рр.; 3) з 1922 по 1991 рр.; 4) з 1991 рік по сьогоднішній день. Охарактеризовано історичні документи вказаних періодів, пов'язані з регулюванням звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, та виокремлено особливості кожного з періодів.

У *підрозділі 1.2. «Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування як об'єкт дослідження кримінально-правової науки»* запропоновано розуміння словосполучення «звільнення неповнолітніх від покарання та його

відбування» в сучасному кримінальному праві України як: 1) комплексний міжгалузевий субінститут – сукупність кримінально-правових норм, котрі в поєднанні з окремими положеннями норм Кримінального процесуального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України та інших правових актів регулюють підстави, умови, особливості та порядок застосування конкретних виявів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування як заходу кримінально-правового характеру; 2) правозастосовна дія, що, за винятком помилування Президентом України та так званої індивідуальної амністії Верховної Ради України, здійснюється судом; 3) захід кримінально-правового характеру, тобто реалізація певної форми кримінальної відповідальності неповнолітньої особи, а у певних випадках поєднання кількох форм або ж деяких елементів окремих форм; 4) складова предмета теорії кримінального права України, що включає наукові положення щодо наведених вище значень звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

Виділено такі ознаки звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування: 1) цей захід застосовується до неповнолітньої особи, яка визнана винною у вчиненні одного або декількох злочинів обвинувальним вироком суду; 2) усі різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, окрім помилування, котре здійснюється Президентом України, та індивідуальної амністії, котра можлива шляхом прийняття закону Верховною Радою України, застосовуються виключно судом; 3) перелік умов, підстав та окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, є вичерпний та закріплений в положеннях законодавства України про кримінальну відповідальність; 4) правова суть звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування полягає в «пом'якшенні» кримінальної відповідальності неповнолітньої особи: держава в особі суду, Президента України чи Верховної Ради України відмовляється від застосування щодо неповнолітньої особи покарання повністю або певної частини через його недоцільність, тобто можливість досягнути мети покарання без його реального виконання шляхом реалізації принципів гуманізму кримінальної відповідальності та економії репресії.

У результаті дослідження кримінально-правового змісту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування виокремлено конкретні правові (нормативні) характеристики окремих «груп», що об'єднують однотипні різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, – так звані його складові, зокрема: 1) звільнення неповнолітніх від покарання; 2) звільнення від подальшого відбування покарання неповнолітньої особи, яка вже розпочала його відбувати; 3) пом'якшення призначеного покарання; 4) заміна покарання більш м'яким.

Досліджено особливості нормативної регламентації окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в кримінальному праві України та встановлено, що норми, що регулюють звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, у кримінальному праві України зосереджені у різних його джерелах. При цьому, у КК України

виокремлено розділ, присвячений, у тому числі, й особливостям звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

Виділено критерії (підстави) систематизації субінституту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, котрі ґрунтуються на теоретичних орієнтирах, і критерії (підстави), що ґрунтуються на відповідних нормативних положеннях, а також проведено відповідну систематизацію.

У підрозділі 1.3. *«Методологічні засади дослідження правового регулювання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування»* розкрито особливості порівняльно-правового методу як одного з ключових методів цього дослідження, що дало змогу здійснити зовнішнє синхронне порівняльно-правове дослідження звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. До того ж таке компаративістське дослідження було здійснене на інституціональному рівні із застосуванням як нормативного, так і функціонального способів порівняння. На його основі виділено етапи використання компаративістського методу пізнання для дослідження звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

У роботі досліджено такі види правових систем і держави світу, які до них належать: 1) романо-германське право або континентальне право, до якого нині слід віднести право держав-республік колишнього Радянського Союзу, в тому числі України, Бельгії, Іспанії, Південної Кореї, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Туреччини, Швейцарії. Близьким до романо-германського права є: скандинавське право в Данії, Фінляндії, Швеції, латиноамериканське право в Аргентині та Нікарагуа і право Японії; 2) англо-американське право, або система «загального права», до якої належать Новий Південний Вельс (один із найбільших штатів Австралії) і Тасманія (також штат Австралії, що розташований на однойменному острові); 3) релігійно-традиційні правові системи, що складаються, серед іншого, з далекосхідної системи права, що притаманна Китаю; 4) змішані правові системи Ізраїлю, Індонезії, Шрі-Ланки, Ефіопії, Маврикію, Сомалі, Танзанії.

Аналіз норм, котрі регулюють звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в окремих зарубіжних державах, дав змогу констатувати, що в законах про кримінальну відповідальність держав пострадянського простору, за винятком Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки та Кримінального кодексу Республіки Молдова, у кримінальних кодексах Королівства Нідерландів та Федеративної Демократичної Республіки Ефіопія, вони зосереджені в розділах, що присвячені кримінальній відповідальності та покаранню неповнолітніх. У інших досліджуваних іноземних державах при звільненні неповнолітніх від покарання та його відбування застосовуються так звані «загальні» норми, або ж існують спеціальні нормативно-правові акти, в яких закріплено особливості такого звільнення.

Окрім того, компаративістський аналіз норм, котрі регулюють звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в окремих зарубіжних державах, дав змогу розкрити кримінально-правовий зміст різновидів звільнення, що мають відмінний кримінально-правовий зміст від різновидів звільнення, що передбачені кримінальним правом України.

Розділ 2 «Компаративістський аналіз однотипних різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням»* обґрунтовано, що звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням є спеціальним різновидом щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням, котре застосовується до повнолітніх осіб, які вчинили злочин у віці після вісімнадцяти років. Розкрито основний кримінально-правовий зміст цього різновиду звільнення шляхом аналізу елементів юридичної конструкції складу такого звільнення, а саме: 1) передумови звільнення від відбування покарання з випробуванням; 2) підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням; 3) прийняття судом первинного рішення про призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням – встановлення іспитового строку та покладення на особу обов'язків; 4) виконання особою первинного рішення та дотримання обов'язків (перебування у стані судимості); 5) прийняття судом остаточного рішення про звільнення від покарання чи про направлення засудженої особи для відбування призначеного покарання.

Запропоновано розширити сферу застосування звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням, а також визначати початок обчислення іспитового строку; розширити перелік обов'язків, котрі можуть бути застосовані судом під час звільнення від відбування покарання з випробуванням.

У підрозділі 2.2. *«Звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру»* встановлено, що звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру передбачене лише у кримінальному праві більшості пострадянських держав і невідоме кримінальному праву решти досліджуваних зарубіжних держав. Визначено відмінні риси вказаного різновиду звільнення від однойменного різновиду звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності.

Основний кримінально-правовий зміст цього різновиду звільнення досліджено шляхом аналізу частин юридичної конструкції складу такого звільнення, зокрема: 1) передумови звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру; 2) підстави звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру; 3) прийняття судом рішення про звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Констатується непослідовне закріплення в ч. 2 ст. 105 КК України примусових заходів виховного характеру. У зв'язку з чим запропоновано пункт третій частини другої ст. 105 КК України вважати пунктом другим частини другої статті 105 КК України; пункт другий частини другої ст. 105 КК України вважати пунктом третім частини другої ст. 105 КК України. Відзначено недоцільність застосування при звільненні неповнолітніх від покарання такого примусового заходу виховного характеру, як застереження, що також

підтверджено результатами анкетування працівників державних установ, які працюють з неповнолітніми засудженими.

У підрозділі 2.3. «Умовно-дострокове звільнення неповнолітніх від відбування покарання» визначено особливості спеціального різновиду звільнення, що передбачене у ст. 107 КК України, щодо різновиду умовного звільнення, що передбачене у ст. 81 КК України. Основний кримінально-правовий зміст умовно-дострокового звільнення неповнолітніх від відбування покарання знаходить свій вираз в юридичній конструкції складу такого звільнення, елементами якої є: 1) прийняття судом рішення про призначення покарання; 2) виконання особою рішення (перебування у стані судимості); 3) передумови звільнення від відбування покарання умовно-достроково; 4) підстави звільнення від відбування покарання умовно-достроково; 5) прийняття судом рішення про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; 6) прийняття судом рішення про призначення покарання та звернення його до виконання у разі вчинення особою, щодо якої застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання нового злочину.

Відзначено доцільність розширення критеріїв матеріальної підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, в тому числі до осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років. Запропоновано визначити мінімальну межу фактично відбутого покарання, що надає можливість застосувати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Висловлена пропозиція у випадку умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб за злочини, що вчинені у віці до вісімнадцяти років, і покарання за які визначено за сукупністю злочинів або вироків, вирішувати питання визначення невідбутої частини покарання за аналогією з п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України (ППВСУ) від 26.04.2002 р. № 2.

У підрозділі 2.4. «Звільнення неповнолітніх від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку» досліджено основний кримінально-правовий зміст звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку шляхом аналізу елементів юридичної конструкції складу такого звільнення: 1) прийняття судом рішення про призначення покарання та звернення вироку до виконання; 2) передумови звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку; 3) підстави звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку; 4) прийняття судом рішення про звільнення засудженого від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку, або зупинення перебігу давності, або ж переривання перебігу давності.

Аргументовано необхідність заборони приведення вироку до виконання в разі зупинення перебігу строків давності, якщо після набрання вирокон законної сили минув тривалий строк і давність не було перервано вчиненням нового злочину. Запропоновано визначення формальної підстави звільнення від відбування покарання, призначеного за сукупністю злочинів або вироків, у

зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку за аналогією з п. 12 ППВСУ від 26.04.2002 р. № 2.

Розділ 3 «Концептуальні засади розвитку вчення і правового регулювання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. *«Основні напрями розвитку теорії вчення про звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування»* доведено, що одним із шляхів розвитку вчення про звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є запозичення позитивного досвіду іноземних держав у правовому регулюванні даної сфери відносин, приведення чинних положень КК України у відповідність до існуючих у суспільстві потреб, тенденцій його розвитку, зважаючи на політичні, соціальні, демографічні та інші чинники. Зокрема, обґрунтовано доцільність запозичення досвіду:

– Ефіопії, Нідерландів, Сомалі, Швейцарії, Японії в частині застосування звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням і під час засудження неповнолітньої особи до покарання у виді виправних робіт;

– Данії, Ефіопії, Китаю, Литви, Нікарагуа, Польщі, Сомалі, Танзанії, Туреччини в частині доповнення переліку обов'язків, котрі можуть бути застосовані судом до неповнолітніх при звільненні від відбування покарання з випробуванням, обов'язком компенсувати заподіяну шкоду потерпілим у випадку наявності майна, коштів або заробітку;

– Польщі, Німеччини, Швейцарії, Швеції, Індонезії в частині визначення мінімальної межі фактично відбутого покарання, що надає можливість застосувати умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, в тому числі до осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років, – не менше шести місяців фактично відбутого покарання;

– Іспанії, Литви, Молдови в частині визначення такого критерію матеріальної підстави застосування умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, в тому числі до осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років, як відшкодування шкоди, що завдана внаслідок учинення злочину, у випадку наявності майна, коштів або заробітку;

– Вірменії, Казахстану, Таджикистану в частині заборони приведення вироку до виконання у випадку зупинення перебігу строків давності, якщо після набрання вироком законної сили минуло п'ятнадцять років і давність не було перервано вчиненням нового злочину;

– Білорусії, Литви, Іспанії, Таджикистану, Узбекистану в частині застосування до неповнолітніх заміни покарання більш м'яким.

Іншим шляхом розвитку вчення про звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є усунення змістовних вад правових норм КК України щодо звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. У зв'язку із чим запропоновано відмовитись від призначення покарання засудженим особам, у випадку їх звільнення на підставі ч. 4, 5 ст. 74 та ст. 105 КК України; визначити максимальний строк позбавлення волі, в разі засудження до якого неповнолітню особу може бути звільнено судом від відбування покарання з випробуванням, – не більше п'яти років, та визначити

при такому звільненні початок перебігу іспитового строку з моменту набрання ви роком законної сили.

Зроблено висновок про те, що запропоновані шляхи розвитку вчення про звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування повинні забезпечувати дієвість та якість кримінального закону, а тому – бути правильно та грамотно відображені у ньому.

У підрозділі 3.2. «Удосконалення правового регулювання різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування» наголошено на тому, що розроблення ідей, концепцій майбутнього правового акта та підготовка проекту правового акта дасть змогу надати пропозиції щодо створення кримінально-правових норм, їхнього скасування та внесення змін до існуючих положень КК України щодо звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

Обґрунтовано можливість удосконалення правового регулювання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування із застосуванням компонентів законодавчої техніки – принципів, правил і засобів – на трьох рівнях: концептуальному, спеціально-юридичному і техніко-юридичному.

На основі проведеного дослідження було розроблено авторську теоретичну модель субінституту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у виді цілісного поєднання юридичних норм, зміст якої виражено у формі проекту закону України «Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України щодо звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування».

У підрозділі 3.3. «Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінологічному та кримінально-виконавчому вимірі» з'ясовано, що 2016 р. (5230 злочинів) спостерігався деякий спад злочинної діяльності неповнолітніх порівняно із 2015 р. (7171 злочинів), 2017 р. спостерігається її зростання (5608 злочинів), а 2018 р. – знову спад (4750 злочинів)². При цьому динаміка рецидивної злочинності неповнолітніх, щодо яких було застосовано різновиди звільнення від покарання та (або) його відбування, була практично незмінною. На основі статистичних даних обґрунтовано, що різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є дієвими заходами пенітенціарного виду профілактики злочинності. Вказане підтверджується результатами проведеного анкетування працівників державних установ, які працюють з неповнолітніми засудженими, зокрема, 60 % опитаних схильні до того, що звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є ефективним заходом кримінально-правового характеру, 10 % вважають, що ефективність даного заходу залежить від тяжкості злочину та особистості злочинця, і лише 30 % респондентів вважають його неефективним.

Відзначено доцільність застосування пробації щодо неповнолітніх спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їхній соціальний захист і профілактику правопорушень. Запропоновано авторську модель роботи працівників Державної установи

² Єдиний звіт про кримінальні правопорушення в державі за січень-грудень 2015 р.; за січень-грудень 2016 р.; за січень-грудень 2017 р.; за січень- грудень 2018 р. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 03.02.2019)

«Центр пробації» із засудженими неповнолітніми особами, що націлена на їхнє виправлення та ресоціалізацію, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

Констатовано, що дієвість у профілактиці злочинності неповнолітніх із застосуванням такого примусового заходу виховного характеру, як передача неповнолітніх під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання, буде лише тоді виправданою, коли упродовж строку такого нагляду буде реалізовуватись виховна програма неповнолітнього на зразок пробаційної.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягало в здійсненні комплексного вивчення кримінально-правових питань звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, а також формулюванні теоретичних положень та рекомендацій, що відповідають вимогам наукової новизни, мають вагоме значення для наукової та практичної діяльності, серед них такі:

1. Установлено, що періодизацію історичного розвитку субінституту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування варто здійснювати беручи до уваги кримінально-правовий статус неповнолітніх. Запропоновано виокремити такі періоди історії розвитку досліджуваного нами предмета: 1) від найдавніших часів до 1864 р. – зародження особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; 2) період 1864–1921 рр., що характеризується формуванням перших спеціальних норм щодо їхнього звільнення від покарання та його відбування, обмеженням покарання неповнолітніх, застосуванням виховних заходів для їх виправлення, ухваленням низки правових актів, що передбачали загальні норми щодо умовно-дострокового звільнення та умовного засудження; 3) з 1922 по 1991 рр. – кодифікація кримінального права, виокремлення субінституту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування; 4) 1991 рік – сьогодення – становлення та розвиток субінституту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

2. Розкрито юридичну природу звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування в сучасному кримінальному праві України шляхом з'ясування значення відповідного словосполучення, а саме: комплексний міжгалузевий субінститут, правозастосовна дія, захід кримінально-правового характеру та складова предмета теорії кримінального права України.

Аргументовано, що звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є самостійним субінститутом відносно загального утворення – інституту звільнення від покарання та його відбування, а комплексність досліджуваного субінституту в її кримінально-правовому аспекті полягає у тому, що він поєднує норми двох інститутів кримінального права України: звільнення від покарання та його відбування й особливості кримінальної

відповідальності та покарання неповнолітніх. Уявляється, що у межах цього субінституту норми вищеназваних інститутів можуть поширюватися на неповнолітніх по-різному, зокрема: а) до неповнолітніх може бути застосовано так звані «загальні» різновиди звільнення від покарання та його відбування (наприклад, звільнення від покарання за хворобою); б) до неповнолітніх може бути застосовано «загальні» різновиди звільнення від покарання та його відбування з певною специфікою передумов і підстав такого застосування (наприклад, звільнення від відбування покарання з випробуванням); в) до неповнолітніх може бути застосовано так звані «спеціальні» різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування (наприклад, звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру).

3. Обґрунтовано, що специфічний кримінально-правовий зміст звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування утворюють «родові» характеристики складових такого звільнення: 1) звільнення неповнолітніх від покарання. У межах цієї складової доцільно виокремити три різні варіанти звільнення неповнолітніх від покарання зі своїм специфічним кримінально-правовим змістом: а) звільнення неповнолітніх від покарання без його призначення; б) остаточне і безумовне звільнення неповнолітніх від відбування покарання, що призначене вироком суду; в) «умовне» звільнення неповнолітніх від відбування призначеного вироком суду покарання; 2) звільнення від подальшого відбування покарання неповнолітньої особи, яка вже розпочала його відбувати; 3) пом'якшення призначеного покарання; 4) заміна покарання більш м'яким.

4. З урахуванням ознак, що утворюють основний кримінально-правовий зміст звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, визначено співвідношення звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування з такими кримінально-правовими явищами, як: кримінальна відповідальність, пом'якшення покарання при його призначенні та звільнення від кримінальної відповідальності. Зокрема, кримінальна відповідальність неповнолітніх і звільнення їх від покарання та його відбування співвідносяться між собою як ціле і частина. Пом'якшення покарання при його призначенні та звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є самостійними кримінально-правовими явищами, що існують в межах кримінальної відповідальності, кожне з яких має свій власний зміст. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування та звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності є взаємовиключними кримінально-правовими явищами, оскільки в першому випадку щодо неповнолітньої особи завжди постановляється обвинувальний вирок і, як правило, призначається конкретна міра покарання, тобто вона несе кримінальну відповідальність, а в другому – ні.

5. Вивчення кримінального законодавства зарубіжних країн надало можливість систематизувати окремі різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування та виокремити: а) різновиди звільнення, що передбачені кримінальним правом деяких зарубіжних держав, що схожі за своїм кримінально-правовим змістом до різновидів звільнення, що передбачені кримінальним правом України; б) різновиди звільнення, що передбачені

кримінальним правом деяких зарубіжних держав, що мають відмінний кримінально-правовий зміст від різновидів звільнення, що передбачені кримінальним правом України; до таких різновидів можна віднести заміну неповнолітньому невідбутої частини покарання більш м'яким, переривання виконання покарання, тимчасове звільнення ув'язнених під гарантію, електронний нагляд, звільнення від покарання особи, яка важко постраждала внаслідок учинення нею злочину, та застосування пробації.

6. Виділено етапи використання компаративістського методу пізнання для дослідження звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування: 1) правильний вибір об'єктів порівняння та коректна постановка цілей дослідження; 2) визначення країн правових систем, кримінальне законодавство яких буде порівнюватись; 3) підбір нормативно-правового матеріалу стосовно теми дослідження; 4) пошук наукової літератури, правозастосовної практики, статистичного матеріалу, міжнародно-правових актів щодо звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування; 5) розподіл зібраного матеріалу відповідно до різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування; 6) правильне визначення ознак порівнюваних різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування; 7) виявлення ступеня схожості й відмінностей різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, які використовуються в порівнюваних правових системах; 8) визначення основного кримінально-правового змісту різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що мають відмінний кримінально-правовий зміст від різновидів звільнення, що передбачені кримінальним правом України; 9) проведення порівняння різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені кримінальним правом деяких зарубіжних держав і схожі за своїм кримінально-правовим змістом до різновидів звільнення, що передбачені кримінальним правом України; 10) якісна оцінка порівнюваних різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування; 11) визначення результатів порівняльно-правового дослідження різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

7. На основі запропонованого алгоритму використання компаративістського методу пізнання для дослідження звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування було визначено кримінально-правовий зміст окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені кримінальним правом України та мають аналоги в кримінальному праві деяких зарубіжних держав, а саме: звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням, звільнення неповнолітніх від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку. Розкриття основного кримінально-правового змісту було здійснене шляхом аналізу елементів юридичних конструкцій складів вказаних різновидів звільнення, зокрема, передумов, підстав та наслідків. Встановлено, що різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені ст. 104, 105 КК України, можуть

бути застосовані до осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років, і на момент вирішення судом питання щодо їх звільнення також є неповнолітніми, а різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені ст. 106, 107 КК України, застосовуються до осіб, які вчинили злочин у віці до вісімнадцяти років, а на момент вирішення судом питання щодо їхнього звільнення можуть бути повнолітніми.

8. Обґрунтовано, що розвиток вчення про звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування повинен забезпечувати дієвість та якість кримінального закону. Тому вдосконалення правового регулювання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування запропоновано здійснювати із застосуванням компонентів законодавчої техніки – принципів, правил і засобів – на трьох рівнях: концептуальному, спеціально-юридичному та техніко-юридичному. Результатом удосконалення правового регулювання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування із застосуванням компонентів законодавчої техніки є розроблення авторської теоретичної моделі субінституту звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у виді цілісного поєднання юридичних норм, що знаходить свій вираз у запропонованому законопроекті.

9. У результаті аналізу статистичних даних, судової практики та зважаючи на результати анкетування, відповідно до яких 60% опитаних працівників державних установ, які працюють з неповнолітніми засудженими, схильні до того, що звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування є ефективним заходом кримінально-правового характеру, наголошено на дієвості окремих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. Запропоновано алгоритм реалізації пробаційної програми, що включає такі етапи: 1) первинне вивчення особи засудженого; 2) аналіз отриманої інформації про особу засудженого, що сприяє формулюванню проблем як усвідомлених, так і неусвідомлених, потреб засудженого та ресурсів для їхнього вирішення та задоволення; 3) розроблення індивідуального плану роботи; 4) виконання індивідуального плану роботи; 5) завершення роботи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Сілкова А. О. Особливості нормативної регламентації звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України та окремих зарубіжних держав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. № 31. Т. 3. С. 62–66.

2. Сілкова А. О. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України: окремі теоретичні аспекти. *Право і суспільство*. 2015. № 5-2. Ч. 2. С. 210–217.

3. Сілкова А. О. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування у кримінальному праві України: історичний вимір. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Електронне наукове видання. Вип. 1 (6). 2016. С. 198–211.

4. Сілкова А. О. Компаративістичні засади дослідження звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 9. С. 20–26.

5. Silkova A. Theoretical Features of Discharge Juveniles from Punishment with the Probation in Criminal Law of Ukraine and Criminal Law of Some Foreign States. *LEGEA ȘI VIAȚA*. Nr. 3/2 (315). 2018. pp. 149–155.

6. Silkova A. Features of Implementation of Probation Programs for Juveniles. *East European Scientific Journal*. # 9 (37). 2018. part 4. pp. 63–66.

7. Сілкова А. О. Окремі різновиди звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що не передбачені кримінальним правом України. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 4 квіт. 2014 р.). Одеса: Міжнар. гуманіт. ун-т, 2014. С. 198–204.

8. Silkova A. The Problems of Juvenile Delinquency in the Decisions of the 13th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. *Issues of Application of English Language in Teaching of Criminal Legal Disciplines: Materials of Round Table* (Kyiv, June 23, 2016). Kyiv: National Academy of Internal Affairs, 2016. pp. 67–70.

9. Сілкова А. О. Аналіз факторів формування злочинної поведінки неповнолітніх у сучасних умовах (за результатами анкетування засуджених неповнолітніх). *Актуальні проблеми реформування сучасного законодавства*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 14–15 верес. 2018 р.). Херсон: Вид-во «Молодий вчений», 2018. С. 80–86.

АНОТАЦІЯ

Сілкова А. О. Звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням питань звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. У роботі досліджено юридичну природу звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. Визначено кримінально-правовий зміст тих різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що передбачені кримінальним правом як України, так і окремих зарубіжних держав. З'ясовано кримінально-правовий зміст різновидів звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, що мають відмінний кримінально-правовий зміст від різновидів звільнення, котрі передбачені кримінальним правом України. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення вчення і правового регулювання звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування. Запропоновано алгоритм реалізації пробаційної програми.

Ключові слова: звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування, компаративістське дослідження, пробація, іспитовий строк,

примусові заходи виховного характеру, умовно-дострокове звільнення, строки давності виконання обвинувального вироку.

АННОТАЦИЯ

Силкова А.А. Освобождение несовершеннолетних от наказания и его отбывания. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

Диссертация является комплексным научным исследованием вопросов освобождения несовершеннолетних от наказания и его отбывания. В работе исследовано юридическую природу освобождения несовершеннолетних от наказания и его отбывания. Определено уголовно-правовое содержание отдельных видов освобождения несовершеннолетних от наказания и его отбывания, которые предусмотрены уголовным правом Украины и имеют аналоги в уголовном праве некоторых зарубежных государств. Раскрыто уголовно-правовое содержание отдельных видов освобождения несовершеннолетних от наказания и его отбывания, которые имеют уголовно-правовое содержание, отличающейся от разновидностей освобождения, предусмотренных уголовным правом Украины. Сформулированы предложения по совершенствованию учения и правового регулирования освобождения несовершеннолетних от наказания и его отбывания. Предложен алгоритм реализации программы пробации.

Ключевые слова: освобождение несовершеннолетних от наказания и его отбывания, компаративистское исследование, пробация, испытательный срок, принудительные меры воспитательного характера, условно-досрочное освобождение, сроки давности исполнения обвинительного приговора.

SUMMARY

Silkova A. O. Discharge Juveniles from Punishment and from Serving it. – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Enforcement Law. – The National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The dissertation is a comprehensive scientific research on the issues of the discharge juveniles from punishment and from serving it. Based on the results of the study and analysis of historical documents, it is proposed to distinguish the following periods of the history of the subject, depending on the criminal status of juveniles.

The study made it possible to reveal the legal nature of the discharge juveniles from punishment and from serving it. It has been established that the discharge juveniles from punishment and from serving is an independent sub-institution in relation to a broader institution – the institution of discharge from punishment and from serving it, and the complexity of the investigated sub-institute in its criminal-law aspect is that it combines the norms of the two institutes of criminal law of

Ukraine: discharge from punishment and from serving it and features of criminal liability and juvenile punishment. As a result of the study of the criminal law content of the discharge juveniles from punishment and from serving it specific legal (normative) characteristics of individual "groups" were identified, uniting the same types of discharge juveniles from punishment and from serving it – so-called its components, in particular: 1) discharge juveniles from punishment. Within this component it is necessary to distinguish three different options for the discharge juveniles from punishment with their specific criminal-law content: a) the discharge juveniles from punishment without its appointment; b) the final and unconditional discharge juveniles from serving a punishment imposed by a court sentence; c) "conditional" discharge juveniles from serving a punishment imposed by a court sentence; 2) discharge from further serving a punishment of a juvenile who has already begun to serve it; 3) mitigation of a punishment imposed; 4) the replacement of a punishment with more lenient.

The relationship between the discharge juveniles from punishment and from serving it with such criminal-legal phenomena as criminal liability, mitigation of a punishment at its appointment and discharge from criminal liability is determined.

A comparative legal study of the discharge juveniles from punishment and from serving it made it possible to distinguish: a) the types of discharge provided by the criminal law of some foreign states, similar in their criminal law content to the types of discharge provided for by the criminal law of Ukraine; b) the types of discharge that are provided by the criminal law of some foreign countries, which have a distinct criminal law content from the types of discharge, that are provided by the criminal law of Ukraine; Such varieties include the substitution of the unspent part of a punishment with more lenient, interruption of the punishment, temporary discharge of prisoners under the guarantee, electronic supervision, discharge from punishment if a person has been severely affected by the crime and the use of probation. In addition, the basis of comparison is the criterion of the belonging of a particular state to a specific type of legal system: the Romano-Germanic law, close to which are Scandinavian law, Latin American law and Japanese Law; Anglo-American law, or system of "common law"; religious-traditional legal systems and mixed legal systems.

The criminal law content of certain types of the discharge juveniles from punishment and from serving it, which is provided by the criminal law of Ukraine and has analogies in the criminal law of some foreign states, is disclosed by analyzing the elements of the legal constructions of such types of discharge.

Based on the scientific-theoretical basis of the research and taking into account the positive foreign experience, proposals have been formulated for improving the legal regulation of the discharge juveniles from punishment and from serving it.

On the basis of the empirical research, in particular, the statistical data, judicial practice and the results of the conducted questioning, it was concluded that the types of discharge juveniles from punishment and from serving it are efficient and an algorithm for implementing the probation program was proposed.

Key words: discharge juveniles from punishment and from serving it, comparative study, probation, trial term, compulsory measures of educational nature, parole, limitation period for execution of the sentence.